

PŘEDMLUVA

Předkládaná publikace vznikla v rámci Semináře obecných a komparativních dějin jako výstup studentského projektu podpořeného Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy. Autorský kolektiv se vytvořil spontánně ze studentů doktorandského a diplomového semináře, které spojuje zkušenost doposud neformálního napojení na výzkumné projekty starších kolegů – doktorandů a pracovníků Semináře.

Od počátku devadesátých let, kdy byl zaveden grantový systém, byli doktorandi a diplomanti vtahováni do výzkumu a navazujících diskusí a publikačních projektů. Od studia problematiky nerovnoměrnosti a zpoždění (resp. vývojových systémových posunů) jsme se plynule přenesli k souvisejícím otázkám vnímání sociální reality současníky.¹ Obraz druhého v historické perspektivě nabízel různé varianty situací, kdy se rozvíjelo kolektivní sebeuvědomování, které jsme sledovali prostřednictvím vnímání odlišností, protikladů, respektive různých komunit, menšin, sociálních skupin, etnik, oddělených fyzickou či symbolickou hranicí a označených jako „cizí“, „jiní“ či „druzí“.² Proces kolektivního sebeuvědomování, respektive vytváření kolektivní identity, se dostal vcelku přirozeně do centra naší pozornosti.³ Další výzkumný projekt byl věnován problematice evropských kulturních identit.⁴ Při jejich studiu jsme začali věnovat mnohem větší pozornost prostorovému aspektu sociální sebereflexe. Diskusí i zpracovávání výzkumů a jejich následné přípravy pro publikaci se účastnil mezinárodní a víceoborový autorský kolektiv, jehož práce se tito studenti měli možnost zúčastnit, což ovlivnilo jejich náhled na studovanou problematiku.

¹ *Criteria and Indicators of Backwardness. Essays on Uneven Development in European History*, M. Hroch – L. Klusáková (eds.), Praha: Variant, pro FF UK, 1996.

² *Obraz druhého v historické perspektivě*, L. Klusáková (ed.), AUC Philosophica et Historica 1/1995 (Studia Historica XLI), Praha 1997; *Obraz druhého v historické perspektivě II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*, K. Kubiš (ed.), AUC Philosophica et Historica 5/1999 (Studia historica LII), Praha 2003.

³ *“We” and “The Others”: Modern European societies in search of identity. Studies in comparative history*, L. Klusáková (ed.), AUC Philosophica et Historica 1/2000 (Studia Historica LIII), Praha 2004; *Meeting the Other. Studies in Comparative History*, L. Klusáková – K. Kubiš (eds.), AUC Philosophica et Historica 2/2003 (Studia Historica LVI), Praha 2007; *Cultural Conquests 1500–2000*, T. Kirk – L. Klusáková (eds.), AUC Philosophica et Historica 3/2004 (Studia historica LVIII), Praha 2009.

⁴ Projekt byl řešen v rámci výzkumného záměru MSM0021620827 *České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes*, jehož držitelem byla Filozofická fakulta. Výstupy projektu byly publikovány v pěti kolektivních knihách v edici *Creating Links and Innovative Overviews for a New History Research Agenda for the Citizens of a Growing Europe*, Thematic Work Group 5, *Frontiers and Identities*, I–V, Edizioni Plus – Pisa University Press, Pisa 2006–2010.

Zprostorování kulturních jevů není novinkou v historickém výzkumu, ale způsob kladení otázek ovlivněný historickou antropologií a sociologií, pro něž je studium identit neméně významným tématem, je historiky více studováno, než tomu bylo před dvaceti třiceti lety. V historiografickém diskurzu se tyto proměny projeví i větší vnímavostí vůči konceptu prostoru v humanistické (kulturní) geografii. Úvahy o mentálním mapování a práce s tímto konceptem byla oživena diskusemi s geografy přítomnými v širším badatelském kolektivu.⁵ Z tohoto úhlu pohledu velmi logicky autoři publikace – studenti Semináře obecných a komparativních dějin – zjistili, že kromě konceptu identity je jejich výzkumům společný koncept prostoru. Potřeba metodologického ujasnění a reflexe současného akademického diskurzu je vedla k formulaci projektu, jehož výstupem je tato publikace.

Při rozpracování projektu autorský kolektiv nejprve zmapoval současný stav diskurzu, který probíhá „pod praporem“ tzv. prostorového obratu. Autoři si takto ujasnili pojmový aparát, vytvořili si společný referenční rámec. Ujednotili si pojetí konceptu prostoru, jež posléze aplikovali v případových studiích, které nabízejí varianty využití v různých prostorových škálách: od měřítka města (Markéta Rubešová, Barbora Kubecová) přes region (Jan Krajíček) a národ/stát (Milan Scholz, Tomáš Masař, Linda Kovářová) po makroregiony či supranárodní celky (Božena Radiměšská, Milan Scholz) a civilizace (Linda Kovářová).

Úvodní teoreticko-metodologická studie Milana Scholze se pokouší nastinit základní historické tendence proměn vnímání prostoru, do jejichž rámce zařazuje současný tzv. prostorový obrat. Markéta Rubešová si ve své studii s urbánní tematikou z raně novověkých osmanských dějin všímá vztahu mezi veřejným a soukromým městským prostorem, a to zejména s ohledem na genderové pozice, náboženskou příslušnost a sociální rozvrstvení. Pozornost věnuje jak fyzické struktuře osmanského města, tak i jeho symbolickému členění. Barbora Kubecová se městskou problematikou zabývá v příspěvku věnovaném proměnám obrazu zelených městských prostranství na příkladu Prahy 19. století. Jan Krajíček analyzuje historická a sociálněvědní vymezení pojmu region a při jejich srovnání aplikuje konkrétní příklady z oblasti Vysočiny, kterou sám definuje jako centrální periferii. Tomáš Masař probírá vztah nacionalismu a teritoriality, zvláště pak poměr mezi národní identitou a vymezováním hranice ve Finsku v dlouhém 19. století. Studie Milana Scholze pracuje s pojmem prostoru především v politicko-programové rovině. Komparativně analyzuje programové texty vzniklé za první světové války a snaží se na základě srovnávacího výzkumu ukázat, jakým způsobem jejich autoři přistupovali k projekci poválečného dělení prostoru, zvláště jakou úlohu v jejich koncepcích hrál vztah mezi prostorem národním a nadnárodním. Božena Radiměšská se ve své studii zabývá rozbořením raně novověkých západoevropských cestopisů všímajících si oblasti středovýchodní Evropy. Pozornost zaměřuje na stereotypy a kulturní nálepkování vytvářené a uplatňované v konfrontaci s kulturní jinakostí. Zvláštní pozornost přitom její příspěvek věnuje estetickému vnímání krajiny. Prostorové problematice v rámci podstatně odlišné japonské kultury je věnována studie Lindy Kovářové, jež prostřednictvím popisu mimoevropského vnímání ukazuje na odlišný vztah člověka a teritoriality, pokouší se nastavit pomyslné zrcadlo evropskému pojmání a ukázat jinou logiku.

⁵ Viz kapitoly Mateje Blažka a Pavla Šušky v *Crossing Frontiers, Resisting Identities*, L. Klusáková – M. Moll – J. Ira – E. Kalivodová – A. Larguèche – A. Sargent (eds.), (Frontiers and Identities V), Pisa 2010.

Kromě nastíněných velikostních rovin lze předkládanou publikaci dle tematického klíče členit na tři okruhy. První sadu otázek představuje problematika vymezení hranic, dělení prostoru a identifikace s teritorií, a to na příkladu regionu (Jan Krajíček), národa (Milan Scholz, Tomáš Masař) i supranárodních celků (Milan Scholz, částečně též Božena Radiměřská). Sem spadá volně i příspěvek o vnímání prostoru v japonské kultuře (Linda Kovářová). Druhý problémový celek zastupuje tematika krajiny, zeleného prostoru a jejich vnímání dějinnými aktéry (Božena Radiměřská, Barbora Kubecová). Třetím okruhem je potom sociálně historická problematika vztahu mezi prostorem veřejným a soukromým (Markéta Rubešová).

V heuristickém ohledu pracují studie zejména s textovou analýzou historických pramenů, a to cestopisů (Božena Radiměřská), turistických průvodců (Barbora Kubecová), programově-ideologických projektů (Milan Scholz), dobové naučné literatury (Tomáš Masař) a nábožensko-právní literatury a zdrojů úřední proveniencí (Markéta Rubešová). Druhou výraznou skupinu představuje interpretativní práce se soudobými sekundárními zdroji poznání (vědeckou literaturou). U Jana Krajíčka se jedná o shrnutí a srovnání možných koncepcí nazírání pojmu region, v příspěvku Tomáše Masaře mají partie nepostavené na bezprostředním studiu pramenů rešeršní povahu. Linda Kovářová potom kombinuje studium sekundárních zdrojů s etnologickým přístupem terénního výzkumu a přímého pozorování.

V koncepční rovině lze studie ideálně typicky rozdělit na analýzy pohledu „vnitřního“, „vnějšího“ a „teoretického“. Pohledem vnitřním se zabývá převážná většina studií, které zkoumají otázku, jak dějinný aktér definoval, ohraničoval, vymezoval, členil či vnímal prostor, jež lze považovat za jeho vlastní – ať již šlo o město či třeba národ (Linda Kovářová, Tomáš Masař, do značné míry Milan Scholz, Markéta Rubešová). Variantou tohoto přístupu je studie Barbory Kubecové, jež ukazuje, jakým způsobem autoři průvodců prezentovali „svůj“ prostor návštěvníkům zvenčí. Vnější pohled, obraz druhého, řeší poté ve své studii zejména Božena Radiměřská, problému se však nevyhýbá ani Milan Scholz. Teorie prostoru je zastoupena analýzou různých přístupů k vymezení regionu jako historické kategorie u Jana Krajíčka, rozborem vztahu národního hnutí a teritoriality u Tomáše Masaře a výzkumem programových textů a jejich vize budoucího prostorového uspořádání u Milana Scholze.

Hlavní cíl předkládané publikace spočívá ve snaze podnitit větší reflexi prostorových aspektů historického vývoje a ukázat na spjatost dějin s prostorovými geografickými rámci. Zahrnuté studie chtějí podpořit uvažování o problematice, která zpravidla nepředstavuje prioritní zájem historiků. Autoři věří, že historická věda, byť sama nestojí v popředí diskusí o pojetí prostoru, má k debatám iniciovaným prostorovým obratem co říci. Historie dodává každému výzkumu časový rozměr a umožňuje uvědomit si proměnlivost zdánlivě stabilních fenoménů – tak je tomu bezesporu i s prostorem.

Publikace vznikla díky podpoře specifikovaného výzkumu Filozofické fakulty UK, jež tak umožnila studentům vyzkoušet si formy týmové vědecké práce. Děkujeme také za velmi ochotnou spolupráci pracovníkům Historického kabinetu FF UK PhDr. Martině Soukupové, PhDr. Jaroslavu Valkounovi a PhDr. Jaromíru Soukupovi, Ph.D., bez jejichž pomoci bychom se k potřebné literatuře nedostali.

Luda Klusáková